

1. Sotho Arts and Crafts

Dilo tša go dirwa ka thata ke maho, mafehlo, dithoka, dipatla, mefeng ya dihongwana le mefeng ya megoma, dithemo tša ntlo, maphika, le dišaramo. Dilo tša go dirwa ka tšhipi ke mogoma wa tšhipi wa mošuga, sehongwana, petlwane, lerumo la kobe, letsolo, kgotlopo, mefiri, dilepe tša magagane. Dilo tša go dirwa ka mokgopha ke mosese wa matlebe, setsiba, sehlako, setepa, mokgatlhana le matata le matswa.

Maho ke malepola a ho tshola magobe, mafehlo ke a ho hlakantšha bupi le metse, dithoka ke tša go bolaya diphoofolo le batho ge go lwewa, patla ke ya go tswabola kgomo ge e thibya goba motho ge go lwewa, mpheng ke wa go lomela mogoma, sehongwana le tšedi ya marumo; maphika ke a go tswalela lešaka la dikgomo, ke dithata di a phereketšwa; di šaramo ke dithata tša go rwala mabjang, tša go dira hlaka. Mogoma wa mošuga o na le ntlha ya tšhipi ya go tsena mo mphenyeng; sehongwana ke mogomana wa go bjala mabele, petlwane ke mogomana wa go betla, lerumo la kobe le na le dinhla tše pedi tša go folarela morago, letsolo ke leru la mphorofotlha le lesese, kgotlopo ke lerumo laphaphathi la mpapetla. Mefiri ke ditšhipi tša go aparwa molaleng, lebeko ke la go itonkula dikonkodi, ke yona sakatuku, selepe sa magagane se bitšwa tšedi ya marumo, se ngangelwa ge go iwa ntweng ya marumo. Mosese ke setšwalo sa basadi sa ka morago o na le maleme a mabedi a mapharo, setepa ke setšwalo sa basadi sa ka pele, setsiba ke setšwalo sa banna, sena le masoto, se bofya mo lethekeng, ka bošigo bjo bongwe le bjo bongwe se a šugiwa ka gobane se ka e ba nkgokgoro; sa e ba bothata, sa omelela, sa kgobola motho; sehlako se dirwa ka phatla ya kgomo, ke sefahlo sa ditho ka le marumo ntweng, ge motho a tseba go fahla a ba a koropetša, ba ka se mo tsentšhetse. O tla ba phula phula madi ba šala ba re hwibi! Yena a nna bose. Mokgatlhana ke kobo ya go aparwa magetleng ya mokgophana wa pudi wa go šugiwa. Letata ke yona kobo ya bošigo, ba roka mekgopha ka lešika la kgomo ba e rokantšha. Thari ke mokgopha

/wa pudi.....

wa pudi wa go sugiwa, e bopula ngwana. Matswa ke a go bofa dikgomo ge ba gama. Legogo le sethebe di dirwa ka mehlahla. Legogo ke mehlahla e tshwarantšhwa ka thapo ya mmololo ya go gôhlwa mo seropeng le ya mûumo.

3. Legogo ke la go alwa ge go robalwa. Sethebe se dirwa ka mehlahla le motolo goba mokgose. Ba hotlha dithapo tša mokgose hoba tša tolwane ba bofantšha mehlahla ka yona ba dira sethebe sa go šilela bupi. Ba loga matile ka mabjang a matala a maseke. Matile ke maseka a mabjang a logiwa ka boseke. Boseke ke mohuta o mongwe wa bjang. Metšega ba dira ka letsopa le dinkgo, dipitša, mašapelo, dithiswana, merifi, mafiso le dipitšana tša merogo. Metšega ke ya go ya nokeng. Dinkgô ke dipitša tše dikgolo tša bjalwa tša go bofya ka malodi. Dipitša ke tša go apea. Mašapelo ke a go hlapela. Dithiswana ke tša go šebela. Merifi ke ya go khurumela dipitša. Mafiso ke a go swara ditloo tša ngwetši. Digo, diphafa, difago, dikgapa, digo tša merutlo, diphoko tša bjalwa di dirwa ka dikgoro. Digo ke tša go nwa meetse; diphafa ke tša go swara maswana ge go iwa mašemong; difago ke tša go faga bupi (go faga - go chela); diphôkô ke tša go nwa bjalwa, digô tša merutlo ke tša mekgothi. Malwala, ditšhilo, kgekgethô, thitelo, tšôtsô, di dirilwe ka mafsika.
4. Lwala ke la go šila mabele, tšhilo ke ya go šila, kgekgetho ke ya k go kgekgetha lwala (kgekgetha - go ntšha lwala mênô); thitelo ke ya go ritela fase gore go be boreledi; tootšo ke ya go lootša mefaka le dilepe. Legôgô le alelwa bakgonyana, le dingwetši ge di tšhatha di tsena ka kgoro. Legôgô la bakgonyana le arekwa le bolokelwa bonafela. Sešigo, serotô, tshelwane, leselo; di dirwa ka matswatswati ya dihlare, ga ba humolotše lodi, ba le tswatolotša le dikgata ba loga ka tšona. Ba tšea dipatlana ba di betla botsana ba dia leselo le tshelwane. Ba pherekantšha dipatlana ba loga x lezelo. Sešigo ba se faga ka morulela, ba loga ka modi goba lodi la moretlwa. Seroto ba se faga ka bjang, ba se loga ka lodi la moretlwa. Diroto di na le mehuta e meraro, ke seroto sa go rwala mabele, ke serotwana sa

bupi, ke seroto se segolo, ba se bitša tshelo phiri. Tshelo-phiri ke seroto se segolo-golo; se bapotswe mokgopha ka fase. Basadi ba dira & dithebe le magôgô, banna ba dira ditšego le maselo, le matata.

5. Matata a na le basegi ba ona ba bitšwa basegi. Ba a sega botse dinkwana tša dipela motho a hwetša di lekanetše. La kgoši ke la dinkwe; ka gobane le yena ke sebata, o ya boifiša. Morodu wa tšhipi o rego go epya wa be o hlakanele mafsika. Ge ba o nyaosa ba puputletša ka mokgophana wa pudi, ke ona moubu. Ba o nyaosa mo mafsikeng, o tla re go tšwa mollo morodu wa nyaoga, wa ela le lefsika le e reng ke boritš, mafelelong a lona ba tšhela metse, morodu wa re go fihla metseng wa kgatlha, ya e ba lefsika la phsikolwana la tšhipi. Ba ntšha morodu ola o kgatlhile ba o iša gape mollong. Morodu ge o se no & tologa o ya ntšhwa, wa kgatlhile mo lefsikeng la ntswe-tšhipi, le la go kgatla ke la lentswe tšhipi, ba dira se ba se ratang ka yona; letsolo, kgotlopo, selepe sa magaganš se bitšwang & tšedi ya marumo; le tše dingwe. Sebešo se dirwa ka mafsika, ya e ba thetebudi. Tšhipi e humanwa thokong ya mosena go tee le koporo.
6. Koporo e dira mefiri ya bagale ya go aparwa mo molaleng e bile e dira maseka a koporo a a bitšwang sekgônô; le koporo ya go ngametšwa mo molaleng le yona e gona. Sekgônô se hlatswiwa ka lešela la makhura, se hlatswiwa mo mokgatlho a ona, ge motho a sa se hlatswe se dira madi a bagale sa dira nama e tala, motho a ba a eta a ntšha diboko, mo mokgatlho a ona. Le ge go ka ba bjalo motho a ka se a lahle; o tla no se aparwa. Monna wa go ngamela koporo e tšhweu mo molaleng o tsebega e le mohumi ruri, ka gobane e na le theko ye kgolo, ye rekwa ka ye e reng mmuu. Ba epi ba tšhipi ke bona barudi ba ditšhipi. Modiro wa go thula o swana le wa hongaka, papage ngwana o ruta ngwana gage. Ga ba rute batho ba bangwe ka gobane dilo tše ba di dirago di rekwa ka dikgomo, dinku, le dipudi. Barudi ba ditšhipi ke banna ba bahumi. Megoma, dihongwana le dilepe ba be ba di sepelela ge ba yo di reka. Di rekwa makgalakeng. Lekgalaka ke

/motho yo.....

- motho yo a sa tsebege go bopa letsopa ba le tshela metse pele;
7. la lala le thapa, ge le seno thapa ba a le ntsha ka mo sekotianeng se ba le thapisetšago go lona, ba le kgobela mo ntle. Ba tšea lengeta la sephatlo, ba thoma pitša go ba motšega. Ba dira letsopa dilo tša meleketla, tša meleketla, ba thoma go beya letsopa ka go dira nto ya ntikwadikwe (ntikwadikwe - ya go dikeletša). Ba le bopela godimo ga le lengwe, ba ntše ba dikelelela. Ba thapiša mkgophana wa letlalo ba ritela pitša ka ona, wa seripana. Ba dia molomo, le ona ba o forotlha ka mkgophana ôô. Ba di beya ka marago, ba di khupetša ka mekgopha gore di se tsenwe ke phefo; tša tla tša palega, tša kgeiga. Ka bošigo ge go esa, ba a di apola mekgopha, ba di ntsha ka e tee ka e tee, ba ntše ba di ribega fase, ba di phophothela, ba šetše ba seno di fala pele. Go phophothela ke go thiba lešoba ka fase ka letsopa. Ba buša ba di apeša. Ge di ometše ka dikobong, ba tloša dikobo tša nna di ribegilwe. Ka morago ba tšea motšega ka o tee, ka o tee, ba o tlotša letsoku; la re go oma ba o tsikitletša ka thitelo, wa ba wa šala o phadima e le o mohwinana, ka morago ba o tlotša ka phomo mo melomo, le yona ba e ritela; ya ba ya šala e nopeletše e le e swana e phadima.
8. Ba ya kgonyeng, ba rwalela mekwele le merula, ba di beša. Ba bea dišu mkgatlho a tšona, ba beile mafsikana a ba di thekgago ka ona a areng ke matshego. Ba di loka tlaka, mollo wa rumana wa re hoo! ya e ba o mogolo. Ge go na le phefo ga ba di fiše, ba di fiša ge go khutše. Ge di swele ba a di bešola, ka thata e telele, ba di beya botse. Ka morago ba di kgobela mo ba ratago, ba di rekiša mabele. Ge pitša e rekwa ka mabele e ya tlatšwa, le ge e le ye kgolo ya ba ya boya ka molomo. Dinkgo di rekwa ka mokotla wa mabele, ga di tšhwelwe. Ge e le maho, dipolô, mafehlo ba rema dithata, ba di betla, ba tla ba di betla ka petlwane, ba ritela ka thipa. Dikgapa ba a di phula melongwana, ba di katela mmutedi mo melongwaneng, ba di hwayahwaya; ya re gela di thoma go ifala ba ntsha dithotse le mami, ba di hlatswa kwa nokeng. Digô di ya apewa ka pitša, ba

s233

di hlatlola, ba di fala. Ge di sa le boleta ba phakalega dithata ka teng gore di ome di thata di le ka fa. Malodi ba rema a meoka, ke a go rulela, le a go balela, ba bile ba dira ditlhudi, le mehala ya go dira dihala-nko tsa dikgomo tsa go tlhanya. 9. Sehala-nko ke lodi la go hotlhwa, la tsentshwa ka nkong phutswe letshoba. Mabjang ba dira ditlatlana. Ditlatlana ke dikuwane tsa go dirwa ka pheelwana, ya botse e tshwaana ke ya bjang bja boseke. Ba loga ka dithale. Dithale di humanwa nokeng. Dithale di a kumulwa, tsa pharolwa. Ge ba thoma kuane ya dithale ba dira lehuto ka mehlaha ya go oma. Ba no loga ba dikeletsa, ya baya e ba ntlatla ya go lekana hlogo, ba kgona ba se kotopetša, ka morago ba se dira mapena, ba se fetša ka mphetho. Sešigo le sona ba se thoma ka lehuto; ge se ya godimo ba a se kotopetša, motho a tsena ka teng, a nore dithapo hwa! hwa! hwa! a ba a se fetša; le sona ba a se phetha.

Makgopha wa kgomo go o šugiwa ba rapa letšema ba dira bjalwa, ba e nwa, ge ba se no nwa ba o šuga, ba re: hakaka! hakaka! hakaka! ho o ka e ja matswele; bangwe ba re hu! hu! hu! bangwe ba re: hiki! hiki! hiki! bangwe ba re: hiya! hiya! hiya! Motho a o bata mokgoši motho wa monna, ba ribetša dihlogo di fapanana, dingwe di ya godimo, dingwe di ya fase. Ge o ba polwa ba o nganga, gwa ema monna wa lesogana a o betha ka patla, ba o bapotše, ba re ga e tšwe marolo! Ba dira ka moka ge ba rialo. A ere phaa! phaa! phaa! gabedi le ge e le gararo. Ba kgona ba e šuga gape. Malwala a dirwa ka mafsika, 10. a betlwa ka kgekgetho; go tee le ditšhilo di dirwa ka mafsika, di betlwa ka kgekgetho. Thitelo e jo topja e ntše e le boreledi, e humanwa dinokeng tsa bo Mogalakwena. Gona le dikwala tsa go dira dilo tšeuwe, ba reka ka mabele mo go bona. O ya betlela kwa thabeng, a rwalelwa fase a betlilwe, a kgona a išwa gae. A mangwe malwala ba re ke mašila-kagohle. Batho ba ba šomago mešomo ya ntlo ke basadi fela. Ba dila malapa, ba ritele, ka morago ba kgophē ka bšlokšbja dikgomo. Ba kgopha mekgopho e ba reng ke mesese le matata. Ke maina a mekgopho. Ba ya

- nokeng, ba apeya bogobe, ba šila, ba ya kgonyeng. Mollo ona o tshekgwa ke banna. Basadi ba o tšea kgorong, ba lotšha, ba kgona ba o tšea. Mollo o ya tshekgwa o tshekgwa ka dipatlana tše pedi. E nngwe ba a e hwayahwaya moletiana, e nngwe ba e betla-betla botse ya tsentšhwa mo moletianeng. Ge ba o tshekga ba beya dišu ka fase tša marole, ba re: ntšho ya mollo! Ntsho ya mollo! ka mehla re ja ka wena ntsho ya mollo. Ba a šielana. Ge mongwe a lapile, mongwe o ya a tšea tšhekga, go fihlela o re kuwe! kuwe! Mollo o tshwekgwa ke banna ruri, ba go kgwatlha,
11. ga o tshekgwe botššwane. (boteteswane - bafokodi). Ba feela malapa ka bošigo bjo bongwe le bjo bongwe. Mosadi yo a sa fsielego ke lešaedi, le gona ge e le ngwanenyana a ka se tšewo kapela. O tla tšewa ke bašaparehileng. (bašaraparshileng - ba tshwenyegileng). Mo mabotong ba kwala makwala a ba rego ke dipitsi, mmapapō, dilepe, le mesese tša mafelelo ke dipeolwane. Dipitsi, mmapapo, dilepe le mesese ke maina a makwala a mabota goba a mebotwana. Dipeolwane di dirwa mo mokgatlhō a makwala, di dirwa ka mešidi le medipa. Medipa ke mafsikana a borumarume, a mebalanyana e mesetlhanyana, a humanwa dinokeng, ba a bitša bannyana ba matlhekane. Basadi ba fala dipitša ge e le lebaka la go apeya, ba fala ka kgōpa; kgopa ke sefadi sa go dirwa ke Modimo. Kgopa e nyakile go swana le khudu, ke nogana ya dinakana, ge e etlwa mokgwathana wa motho e ya hunyela. Motho a e topa. A e bolaya. Ya re go hwa, a e ntšha, a e hlatswa, ya e ba sefadi.
12. Mabele a bolokwa ke banna dišegong, ba a epela ka mašakeng a dikgomo. Dibjana di bolokwa ke basadi ka ntlong. Ga gona ntlo ya dibjana tša go jela; ba di beya ka ntlong e ba robalago. Dijo di apewa ke basadi, ge ba tsholela banna ba dira makako, makako ke a banna ba ba tšerego, dikgōpš di tsholelwa bogobe ba sephara; gore le bona ba tle ba tšee ba se tlhwe e le dikgōpš. Banna ga ba na tokelo ya go apeya; go apeya basadi fela. Ga gona mo ba rutago kapeyo, motswadi yo mongwe le yo mongwe ke yena a rutang ngwana wa gage. Mosadi wa lešaedi, ngwana wa hahe e tla ba lešaedi. Mosadi wa lešaedi o eta a bolelwa ka moya gore dijo tša gona ke ditšhila, ga di jege; di ya šišimisa.